

РЕФЛЕКСИВНАТА СОЦИАЛНА АНТРОПОЛОГИЯ: НАЦИОНАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРИОРИТЕТИ

Ирина Колева, Цветелин Симов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията включва основни концепти от дисертационно изследване в обсега на социалната рефлексивна антропология. Дадени са целеполагащите характеристики на предприемачеството, като ключова личностна компетентност. Диагностичното изследване е направено с представителна извадка респонденти със специфични етнокултурни особености. Посочени са етнопсихологическите маркери в контекста на националните образователни приоритети и стандарти.

Keywords: reflection, reflexive social anthropology, business, ethnocultural diversity, European educational priority

Ситуация

Развитието на предприемачеството е най-сигурният фактор за икономически растеж и стабилност в една държава. Тази тема е изключително актуална с оглед световната криза, която няма за момента тенденции за положително развитие в Европа, дори напротив – в последните няколко години икономиката на Стария континент е с лоши показатели и такава тенденция за развитие. Българското общество в последните двадесет години стана свидетел на много несполучливи експерименти, целящи икономически растеж, като: по-голямо разпределение на държавен бюджет, неактуализирани програми за насърчаване на заетостта, програми, насърчаващи започването на бизнес срещу определен пакет покрити постоянни разходи. Всички тези мерки търсят бърз ефект и не се фокусират върху главното, а именно – промяна на българите към предприемачеството и предприемачите. Към момента в България нагласите към старт на собствен бизнес са изключително песимистични, което е донякъде и обяснимо – българските предприемачи са самоуки и по-скоро българите очакват да променят икономическия си статус чрез възможна емиграция,

но не и чрез реализация на професионалните си интереси посредством процес на предприемачество.

В България съществуват предимства за стартиране на бизнес, като: неизползвани ресурси, близост до голям европейски пазар, сравнително актуална и синхронизирана с европейската нормативна уредба и много природни дадености, които са подходящи за проекти в областта на земеделието, фермерството и туризма. Проекти в тези области са с голяма вероятност за успех въпреки усилията на всяко правителство да увеличи регулациите и бюрокрациите във всеки отрасъл на икономиката. Държавната и институционалната подкрепа и насърчаването на предприемачите са много важни, тъй като така се създаде класа свободни и икономически независими хора, които имат трайни икономически интереси в България. Също така предприемачеството е мощен инструмент в борбата с безработицата и интеграцията по естествен път на различните етноси в обществото. Ако един предприемач иска да има пазар за своята продукция и ефективни взаимоотношения с персонал и партньори, трябва да положи усилия за положителна межкултурна комуникация и разбиране с различните етноси от диверсифицираната структура на българското население. За много хора от малцинствата, с фокус към ромската етническа общност, стартирането на собствен бизнес може да е и единствената реална възможност за започване на работа към момента. Също така, когато човек притежава бизнес и активи, вече има какво да губи и развива. Той променя изцяло своята житейска нагласа. По този начин личността започва да оценява правовата държава и добрата икономическа среда, които са водещи фактори за нейния бизнес. Те се явяват важен инструмент за националните ни образователни приоритети.

Предприемачеството е важен фактор за стимулиране на българската икономика. Предприемачеството може да изглади социалните неравенства между различните етноси и затова то се явява ключова компетентност в полето на етнокултурното многообразие. Предприемачеството е основен инструмент и катализатор на редица положителни обществени промени, свързани с икономическия просперитет, етническата и културната интеграция в обществото, формиране на нация от независими и свободомислещи граждани. Всичко това откроява насърчаването и провеждането на системна политика за обучение в дисциплини, предлагащи развитието на предприемачеството, в учебния план на учениците в системата на средното образование, кодирано в такива образователни стандарти, като: предучилищно образование, гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование, качество и други.

Цел на експерименталното научно-диагностично изследване е да се определят и структурират националните образователни приоритети на предприемачеството като ключова компетентност, съдържаща в себе си процеса на предприемчивостта.

В настоящия диагностичен срез е изследвано влиянието на предприемачеството в развитието на съвременните икономики и общества и в частност – България.

Втората и по-важна цел е свързана с изследване на нагласите на българите към предприемачеството и предприемчивостта и цели да разкрие етнообразователните модели, които стимулират българите да правят бизнес.

Ако повече българи имат нагласа да стартират собствен бизнес, това ще доведе до редица положителни промени в България, свързани не само с икономическия просперитет, но и с намаляване на социалните различия между отделните етноси и формиране на нови ценности, които утвърждават правата държава. За да се случи всичко това, България се нуждае от внимателно планирана образователна политика, която цели обучение на все повече българи в ключовата компетентност – предприемачество. Ето защо диагностичното изследване си поставя следните задачи:

- Да се разработи и апробира диагностичен инструментариум за националнопредставително изследване за предприемачеството като базисна ключова компетентност в полето на етнокултурното многообразие.

- Да се разработи и апробира диагностичен инструментариум за националнопредставително изследване за предприемчивостта като базисна ключова компетентност в полето на етнокултурното многообразие.

Предмет на изследването са индикаторите за предприемачеството, като ключова компетентност.

Обект на изследването са етнопсихологическите условия за предприемачеството, като личностна компетентност в полето на етнокултурното многообразие у нас.

Разработеният и апробиран диагностичен инструментариум в рамките на *национално представително изследване* определя образователни политики в областта на предприемачеството като ключова личностна компетентност.

Методология

Анализирайки рефлексията в сферата на образованието, се достига да извода, че все повече учени потвърждават необходимостта от отчитане на фактора етнокултурно многообразие. Счита се, че образователни политики и програми трябва да инкорпорират основни ценности, като приемане на етнокултурните различия и ориентиране в една мултиетническа среда. Всичко това се явява за Европа, и в частност за България, естествена надстройка на националните държави и като такава се превръща във важен национален приоритет.

Утвърждават се модели за популяризиране на социалното равенство между различните етноси и социални прослойки, предпоставките за равен старт в живота, като задължително и качествено образование и насърчаване на всички индивиди в обществото да поемат отговорност за личното и кариерното си развитие. Все по-голяма популярност набират политиките и програмите за обучение през целия живот не само като важна гаранция за качествен живот

на индивидите, но и за изграждане на стабилни общества от граждани, които осъзнават своята роля за личен и национален просперитет.

Разбира се, мерките за социална интеграция на различните етноси минават през образователната система, но държавата се опитва да изглади социалните различия и през активни дейности, които субсидират ключови жизнени дейности за различните малцинства. Проведените изследвания¹⁾ (Dulevski, 2009; Petrov, 2009) показват, че държавата и обществото не успяват да убедят различните етноси в съвременните ценности, в това число и личната отговорност и предприемаческата компетентност. Това определя проблема за невъзможността в дългосрочен план да се поддържа икономически и социален режим на субсидиран живот за определени групи от малцинствата.

На фона на тези резултати виждаме належащата нужда от бърза, цялостна и качествена промяна в нагласите, стереотипите и предразсъдъците на отделни субекти и утвърждаване на едни рефлексивни ценности и рефлексивно мислене (Tett, 2009)²⁾.

В социалнорефлексивен план съществуват два **инвестиционни модела**.

а) Първи модел – „**социалносубсидиращ**“. Той предполага да се тушират социалните различия между различните етноси с държавни субсидии под различни форми. Така се преразпределя повече държавен бюджет, което създава проблем на икономиката на страната ни и в дългосрочен план ще я забави. Може да се достигне и до състояние на невъзможност да се поддържа този „социалносубсидиращ“ модел;

б) Втори модел – „**социалноразвиващ**“. Той предполага прилагането на системни политики за промяна установките на етнически общности и групи, които са най-уязвими от последиците на социалните различия. Тези политики, които неминуемо се пречупват през образователни мерки на всички нива, разглеждаме като вид инвестиция. Подобно на всяка инвестиция трябва не само идейният проект да е добър, а и да се изпълни добре. В тази връзка, необходима е последователност на прилаганите мерки, много от които към момента имат пожелателен характер. За да залегнат необходимите социални промени, те трябва да имат и законова форма и съответно да са бюджетирани за финансиране. За да имат тези мерки максимален положителен резултат, е необходимо разбиране и приемане от цялото общество.

Методика (Диагностичен срез)

Проведеният диагностичен срез включва анкетни карти тип „face to face“ и интервюта по домовете на респондентите. Анкетните карти в проведеното изследване целят събиране на данни за многофакторен анализ и са с разгърнатата структура. Изследването и проведено от агенция „Медиана“ по поръчка на научноизследователски проект на тема „Етнопсихологически модели на образователно взаимодействие“, ФНИ (2014).

Извадка – характеристики на изследването:

- обем на изследваните лица – 1002 човека над 18-годишна възраст;
- тип – двустепенна гнездова извадка;
- представителност – представително за пълнолетното население.

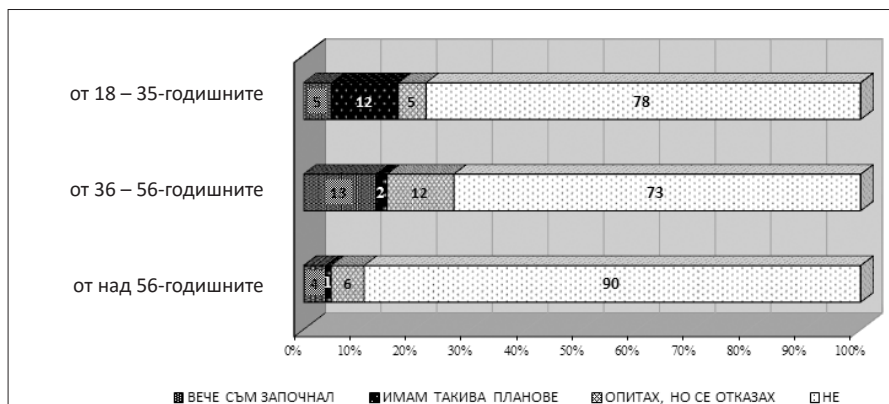
Допълнително уточнение: трябва да се има предвид, че такъв тип изследвания, като правило, не достигат до икономическия елит – собственици на банки, големи предприятия, магазини и хотелски вериги, застрахователни дружества и пр., както и до абсолютното дъно (бездомни хора, например).

Времева процедура – период на провеждане. Етнопсихологическото изследване е проведено на терен в периода – 01.02.2014 г. – 01.02.2016 г.

Диагностични профили – дискусия и резултати

Предприемачество и възраст

„Започвали ли сте някога или имате ли намерение да започнете частен бизнес?“
% във възрастова група

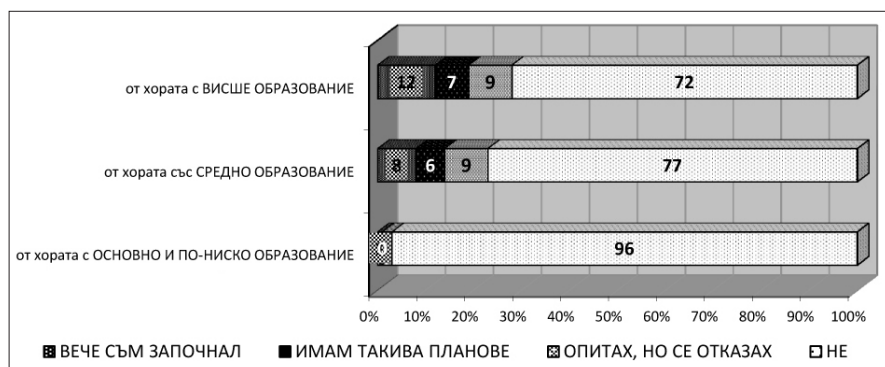
Най-активни – в момента имат свой бизнес – са анкетираните в активна трудова възраст. Именно те са и хората, които са пробвали да развият частен бизнес, но са се отказали.

Естествено, най-голям е дялът на желаещите да започнат свой бизнес сред най-младите (до 35 години) – всеки осми млад човек заявява такова намерение. Това е и основната група, изразяваща такива намерения. Дялът на хората, които извяват подобно желание сред по-възрастните генерации, практически е еднакъв (1 – 2 %).

Най-възрастните са и най-консервативни по отношение на предприемачеството.

Предприемачество и образование

„Започвали ли сте някога или имате ли намерение да започнете частен бизнес?“
% във възрастова група

* В случая работим не със завършено, а с бъдещо образование. Така например на учениците (18 – 19-годишни) е приписано средно образование, а на студентите – висше.

Висшистите и средните специалисти имат подобни нагласи към предприемачеството – приблизително еднакъв обем проявяват или са проявявали интерес към собствена инициатива.

Ако трябва да се посочи група, за която да може да се твърди, че притежава предприемачески дух, то това са млади хора и трудовоактивни с висше и средно образование.

Материална сигурност и предприемачество

„Как оценявате вашите лични материални перспективи за бъдещето?“

	% от хората със собствен бизнес	% от наемните работници
Има шанс да стана богат или поне много добре в материално отношение	5	2
Мисля, че ще имам добър, приличен, макар и небогат живот	85	61
Най-вероятно ще бъда беден, но не мизерстващ	9	30
Страхувам се, че мога да изпадна в крайна мизерия	1	7
	100 %	100 %

Захваналите се със собствен бизнес притежават в много по-голяма степен увереност в бъдещето в сравнение с хората на наемния труд. Същевременно те имат реалистични очаквания – не очакват да станат много богати, но смятат, че ще имат приличен живот (не богат, но не и беден).

Отношение към труда и предприемчивост

„По-скоро съгласен/а или по-скоро несъгласен/а сте със следните твърдения:“

	% От всички	
	Съгласен	Несъгласен
От работа се става гърбав, а не богат	62	27
У нас никой не може да забогатее с честен труд	58	26
Няма честен бизнес – всичко е далавера и мошеничество	46	36
Не е важно дали си добър или лош – важното е дали успяваш	43	45
Успехът на човек зависи преди всичко от късмета, а не от личните му усилия и труд	43	40
Ако човек е инициативен и амбициозен, може да си оправи живота добре	46	30

Разликата до 100 % е за сметка на неизразилите мнение.

Трудът, личните усилия, амбицията, инициативността имат малко общо с постигането на добър живот, богатство и успех. Близко две трети от хората споделят схващането, че с труд не се постига успех и богатство. Естествено, същите тези хора смятат, че честният труд (техният) не може да доведе до просперитет. Последица от това е убеждението, че бизнесът, забогатяването са плод на измама, далавера, но не и на лични усилия, знания, труд, умения. Причините за неуспеха на обикновените хора (тези като мен) се прехвърлят върху случайността и външни обстоятелства.

Видно е обаче, че съществува и друга гледна точка. Според нея успехът е обусловен от вложените усилия, богатството е постижимо посредством труд и инициативност. Естествено, съществува успешен честен бизнес.

За да отграничим тези два коренно различни светогледа, обособихме две групи. Условно ги нарекохме: „Работяги“ и „Отрицатели“.

„Работяги“ представляват 14 % от трудоспособното население и имат следните характеристики:

- смятат, че от работа се става богат (а не гърбав);
- вярват, че успехът на човек зависи от личните му усилия и труд (а не основно от късмет);
- убедени са, че има и честен бизнес – че не всичко е далавера и мошеничество.

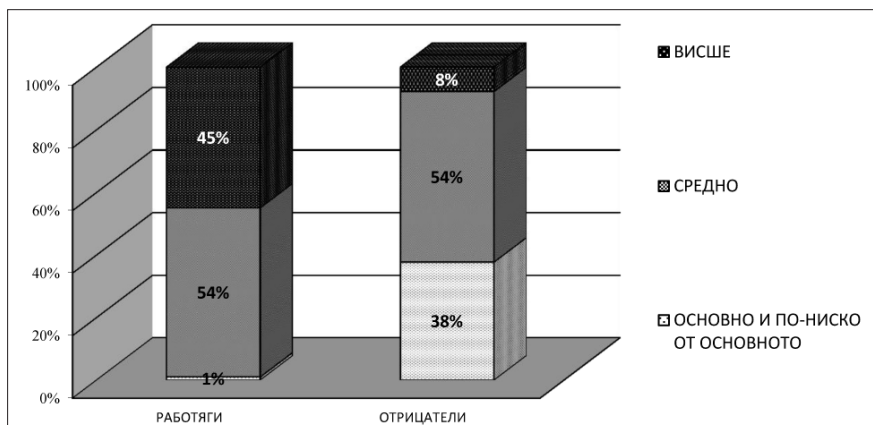
„Отрицатели“ са 24 % от трудоспособното население и имат следните характеристики:

- смятат, че от работа се става гърбав, а не богат;
- убедени са, че успехът на човек зависи преди всичко от късмета, а не от личните му усилия и труд;
- вярват, че няма честен бизнес – всичко е далавера и мошеничество.

Това са два коренно различни светогледа по отношение труда, работата и успеха.

Образователна структура на „работяги“ и на „отрицатели“

% от хората в трудоспособна възраст

* В случая работим не със завършено, а с бъдещо образование. Така например на учениците (18 – 19-годишни) е приписано средно образование, а на студентите – висше.

Близо 40 % (!) от хората в групата „Отрицатели“ са с основно и по-ниско образование. Практически те не представляват работна ръка – без квалификация и образование.

Обратно – „Работяги“ се състои висококвалифицирани и образовани хора, както и средни специалисти.

На практика, „Отрицателите“ са напълно наясно, че с образователното и квалификационното си ниво (и възраст) нямат перспективи.

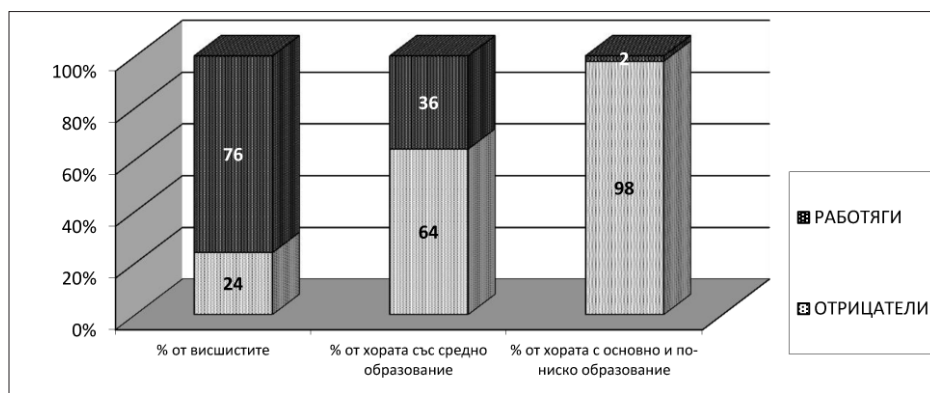
Това разбиране на собственото място в настоящото и бъдещото разпределение на блага и социални статуси ги настройва негативно към „останалите“. Те („останалите“) се превръщат в стереотипни отрицателни фактори, които престъпват закона и са... виновници за това състояние на нещата!

„Вината“ за личния материален и социален статус се прехвърля върху „другите“, „лошите“, „системата“, „гадното, несправедливо общество“.

Особености в отношението към труда сред различните образователни групи

„Работяги“ и „отрицатели“ в различните образователни групи

% от хората в трудоспособна възраст

* В случая работим не със завършено, а с бъдещо образование. Така на пример на учениците (18 – 19-годишни) е приписано средно образование, а на студентите – висше.

Зависимостта е повече от очевидна – колкото по-образован е човек, толкова по-убеден е, че успехът се дължи на лични усилия, на амбиция и хъс. Обратно – колкото по-необразован е, толкова повече вярва в невъзможността чрез труд, инициатива и честност да се постигне добър живот.

Всъщност неспособността да се постигне успех поради обективни фактори – липса на образование, квалификация, мотивация – се преформулира като глобална и всеобщо валидна невъзможност, дължаща се на външни, независещи от личността фактори (късмет например).

Връзка между отношението към труда и очакванията към държавата

Особено показателна е представата на двете групи относно ролята на държавата.

„Кое от следните твърдения е по-близо до вашето мнение?“

	Работяги	Отрицатели
Вместо да разчитат на държавата, хората трябва да се научат сами да се грижат за себе си	86	25
Държавата е длъжна да гарантира на всеки добър живот	14	75
	100 %	100 %

„Отрицателите“ чакат някой друг, но не самите те, да им осигури необходимото за добър живот, държавата е длъжна (!) да им го гарантира. Съответно неполучаването на необходимите за един добър живот атрибути води до разочарование, обвиняване на външни сили за собствения неуспех.

Обратно, „Работягите“ са поели нещата в собствените си ръце, не чакат друг да им свърши работата. Това са образовани, инициативни, предприемчиви хора, убедени във водещата роля на личните усилия и умения за постигането на добър живот.

Претенции за трудово възнаграждение

„Заплата от колко лева бихте определили като минимална за вас – под която не бихте се хванали на работа?“

„А заплата от колко лева бихте определили като достатъчно добра за вас – заплата, която да ви стимулира да работите и да пазите работното си място?“

	Работяги	Отрицатели	Дял на претенциите на „отрицатели“ спрямо тези на „работяги“
Средни изисквания за минимална заплата	640,20 лв.	483,32 лв.	75,5 %
Средни изисквания за достатъчно добра заплата	1350,45 лв.	1018,62 лв.	75,4 %

Претенциите за възнаграждение за положения труд от страна на „Отрицатели“ се доближават до тези на „Работяги“ (!). При положение че става въпрос за коренна разлика в отношението към труда въобще.

Същевременно „Отрицатели“ смятат, че в населеното им място работа за тях няма.

„Има ли шанс човек като вас – с вашия опит, умения – да намери работа за тези пари тук – във вашия град/село?“

	РАБОТЯГИ	ОТРИЦАТЕЛИ
ДА	40	9
НЕ	38	83
НЕ ЗНАМ	22	8
	100 %	100 %

Тук, естествено, трябва да се отчита и видът на населеното място, както и обстоятелството, че се намираме в икономическа криза и растяща безработица.

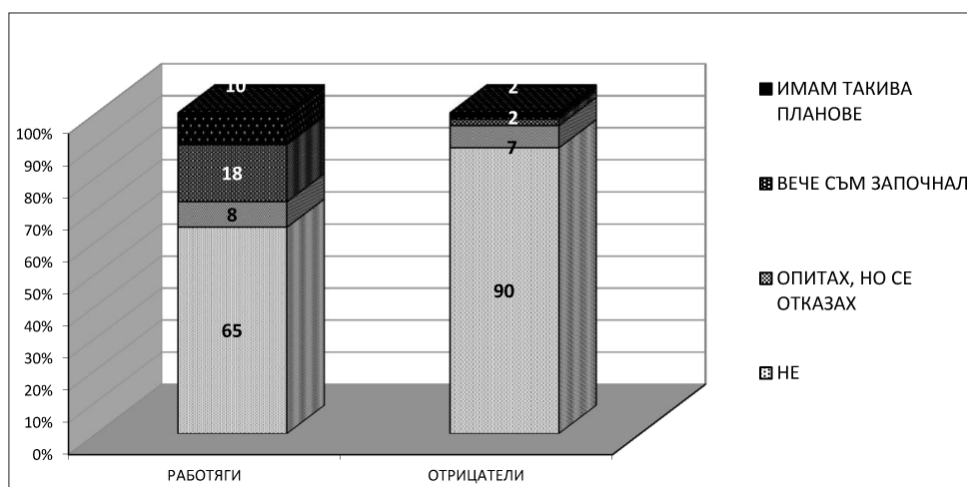
„Къде живеете?“

	Работяги	Отрицатели
Живеят в малки населени места (села и малки градове)	35	72
Живеят в големи (областни) градове и София	65	28
	100 %	100 %

Връзка между отношението към труда и предприемачеството

„Започвали ли сте някога или имате ли намерение да започнете частен бизнес?“

% сред различните типажу в отношението си към труда

Отношението към труда предопределя до голяма степен наличието или липсата на нагласи към предприемачество. Инициативността, предприемчивостта, убеждението, че трудът и вложените усилия се отплащат, водят до желание за собствен бизнес.

Влияние на средата върху предприемачеството и предприемчивостта – произход и обкръжение

Влияние на произхода

Широко разпространено вярване е, че ако човек произхожда от бедно семейство, не може да стане богат.

„По-скоро съгласен/а или по-скоро несъгласен/а сте със следните твърдения:“

	% ОТ ВСИЧКИ			
	Съгласен	Несъгласен	Не знам	
Ако човек е от бедно семейство, не може да стане богат	44.6	37.6	17.8	100 %

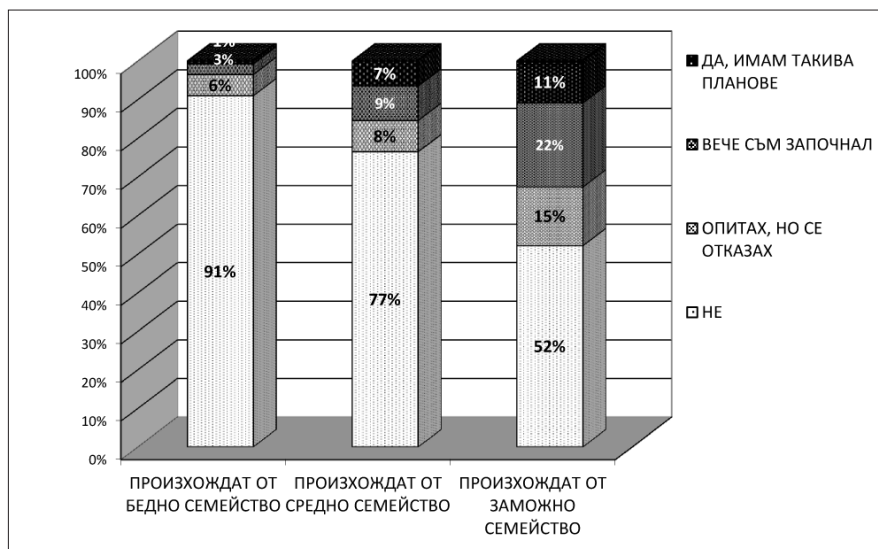
Дали произходът предопределя бъдещ материален статус, или по-скоро определя схващането за бедността и богатството и начините за тяхното постигане?

„Вие произхождате от бедно или от заможено семейство?“

	% ОТ ВСИЧКИ
Крайно бедно	4.0
Бедно	32.8
Средно (нито особено бедно, нито заможено)	58.6
Относително заможено	4.3
Заможено (добре материално)	0.3
	100 %

Влияние на произхода върху предприемаческите нагласи

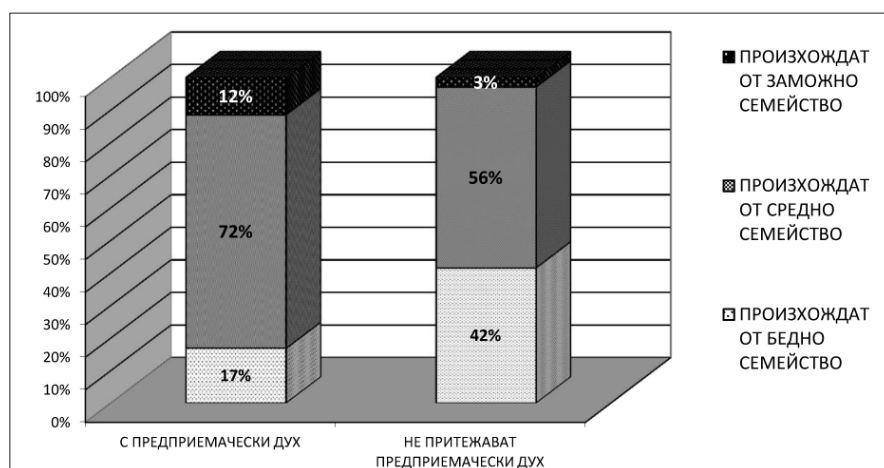
„Започвали ли сте някога или имате ли намерение да започнете частен бизнес?“
% от хората, родени в съответното семейство

Произходът оказва силно влияние върху предприемаческия „дух“ – близо половината от родените в заможни семейства са се занимавали, в момента развиват или имат намерение да се захванат със собствен бизнес. Обратното – девет от десет човека от родените в бедни семейства нямат никакви предприемачески нагласи.

Да видим и обратната връзка – хората с предприемачески „дух“ от какви семейства произлизат.

„Вие произхождате от бедно или от заможно семейство?“
% от хората със съответната нагласа

* В категорията „С предприемачески дух“ се включват три групи хора – 1) които имат намерение да развиват собствен бизнес; 2) вече са започнали; или 3) опитали са, но са се отказали. В категорията „Не притежават предприемачески дух“ са всички останали – т.е. които никога не са имали намерение за частен бизнес.

Произходът на хората с предприемаческа нагласа е изместен към по-заможните слоеве от населението, докато този на хората без предприемачески дух е изместен към по-бедните слоеве.

Данните са повече от категорични – произходът изгражда система от вярвания, стереотипи, свързани с отношението към труда. Нещо повече, произходът (средата, авторитетът, примерът на родителите) създава модел на трудово поведение.

Бедността води до отчуждение от труда – от работа се става гърбав, с труд не може да се забогатее, усилията в работата са напразни, защото успехът не е продукт на лични усилия, а на късмет, случайност, на външни и независещи от индивида фактори. Каквото и да прави човек, нищо няма да промени –

е верувано на тези хора. За тях работата е тежко бреме и не търсят начин да подобрят материалното си положение. Същевременно смятат, че някой друг (държавата, богатите) им е длъжен, а те са невинна жертва на системата.

Проблемът от образователно гредище е свързан с възпроизводство на необразованост и неграмотност – т.е. на хора, които, на практика, не представляват трудов ресурс – не са квалифицирана работна сила и са част от уязвими социално-етнически общности и групи.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Иванова, В. (2010). Няма сектори, които с фокус да ни извадят от кризата, публикация на DarikFinance.bg, 28.01.2010 г.; Начева, А. (2009). С напредването на кризата – неясна картина на европейския бизнес, в. „Дневник“, 31.07.2009 г.; Николова, Д., Бизнес климатът в икономиката се подобрява, публикация на Института за пазарна икономика (ИПИ), 30.04.2010, <http://ime.bg/bg/articles/biznes-klimatyt-v-ikonmikata-se-podobryava#ixzz16D8CkjlZ>; Папазов, Ем., Михайлова, Л. Продуктовата диверсификация като форма на антикризисна реакция на МСП, доклад, изнесен на юбилейната научна конференция „Световната криза и икономическото развитие“, 13 – 14 май 2010 г., Варна; Петкашев, Кр. (2010). Първи плах сигнал за излизане от кризата, публикация на Института за пазарна икономика, 19.11.2010, <http://ime.bg/bg/articles/pyrvi-plah-signal-za-izlizane-ot-krizata/>.
2. Хигинс, Т. (2010). Днес е по-евтино да започнеш свой бизнес, публикация на ProjectMedia, 11.03.2010, http://www.projectmedia.bg/interviews/index.cgi?material_id=52041;
- Gjerstad, St., V. L. Smith, 2009/ From Bubble to Depression? Why the Housing Bubble Crashed the Financial System but the Dot-com Bubble Did Not, Wall Street Journal. p. A15, 2009, <http://online.wsj.com/article/SB123897612802791281.html>
- Haigh, Gideon. Stupid Money [online]. Griffith REVIEW, No. 25, Spring 2009: [5]-[30]. Availability: <<http://search.informit.com.au/documentSummary;dn=303451865334931;res=IELAPA>> ISSN: 1839-2954. [cited 28 Jun 16];
- Pichler, H. (2008). Innovative Schumpeterian Entrepreneurship: A Systematic Perspective, доклад, представен на международна конференция „Европейското предприемачество в глобализиращата се икономика – предизвикателства и възможности“, 9 – 12 септември 2008 г., Варна.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Dulevski, L. (2009). Globalnata kriza i predizvikatelstvata pred trudovite pazari, *Godishnik na UNSS*. [Дулевски, Л. (2009). Глобалната криза и предизвикателствата пред трудовите пазари, *Годишник на УНСС*.]

- Petrov, I. (2009). Antikrizisni politiki i merki v oblastta na mezhdunarodnia biznes. *Narodnostopanski arhiv*, br. 3 [Петров, И. (2009). Антикризисни политики и мерки в областта на международния бизнес. *Народностопански архив*, бр. 3].
- Tett, G. (2009). *Fool's Gold: How Unrestrained Greed Corrupted a Dream, Shattered Global Markets and Unleashed a Catastrophe*. London: Little, Brown / New York: Simon and Schuster.

REFLEXIVE SOCIAL ANTHROPOLOGY: NATIONAL EDUCATIONAL PRIORITIES

Abstract. The article includes basic concepts of dissertation thesis in the field of social reflexive anthropology. Goal-setting characteristics of entrepreneurship as a key personal competence are pointed. A diagnostic study was done with a sample of respondents with specific ethno-cultural characteristics. The etno-psychological markers in the context of national education priorities and standards are listed.

✉ ¹⁾ Prof. Dr. Irina Koleva, ²⁾ Tzvetelin Simov, PhD student

Department of Ethnology
Faculty of History
University of Sofia
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: ¹⁾kolevaira@gmail.com;

²⁾ tzvetelin.simov@business-logic.biz